

Jakou koncepcí času mají badatelé minulosti?

Čas a jazyk jedné literárně historické reflexe

Historické sebezapomínání

Psaní historie se potýká s podobnými empirickými a teoretickými problémy jako feminismus. Každá generace musí minulost kriticky a zejména epistemologicky znovu objevit.

Jestliže pozdější zakladatelka americké národní feministické organizace National Organization for Women (NOW) Betty Friedanová ve své dnes již slavné knize *Feminine Mystique*¹ s překvapením konstatovala, jak v newyorské veřejné knihovně odhalila zapomenutou ženskou historii, kterou svou zaslepeností pohřbila především čtyřicátá a padesátá léta 20. století, obdobně se dá konstatovat, že v posledních dvou dekádách historici zapomněli na dobu kritického psaní o historii a na teoretická úskalí problematiky, „jak se píšou dějiny“.²

Zdá se, že zvláštní citlivost vůči psaní minulosti si zachovali spíše ti, kteří zkoumají ženskou historii. Například v letošním roce vydalo nakladatelství Host jedinečnou reflexi historika a filozofa Stefana Bollmanna *Ženy a knihy - vášeň a následky*³, která spojuje literární dějiny ženského čtení, feministickou historii a detailní znalost reálií.

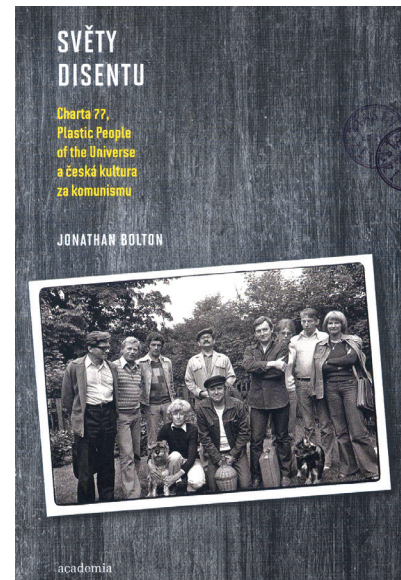
Opakem historického sebezapomínání je kniha bohemisty, harvardského profesora slovanských jazyků a literatury Jonathana Boltona *Světly*

*disentu*⁴, kterou vydalo nakladatelství Academia. Jelikož smyslem tohoto textu není recenze knihy, ale poukaz na metodologické lapsy, problematiku času psaní dějin a jeho ekonomii jazyka, kritika se soustředí jen na jednu kapitolu nazvanou *Legenda undergroundu*.

Kritika je zároveň i polemikou s názorem, že Jonathan Bolton nesleduje záměr historický, ale čistě literární. Text se bude snažit ukázat, že tento názor je neudržitelný zejména proto, že práce se nevztahuje pouze na svět literárních textů, ale konstruuje i historiografický pohled, kdy na základě literárních dokumentů nabízí nejen příčinné souvislosti mezi textem a historickou skutečností, ale vytváří i historické konstrukce bez literárních souvislostí, které pak vztahuje na undergroundové hnutí (viz undergroundová legenda a StB). Bolton konstruuje historický obraz doby, který však nekorresponduje ani s literárními texty, ani s kritickým poznáním minulosti.

Absence první vlny disentu

Mějme na paměti, že sebezapomínáním na vlastní historii se sám předmět historie stává tradičně trnem v oku kritičtější disciplíny - filozofie. Friedrich Nietzsche, Jean-Paul Sartre, Elias Canetti a další byli známi svou averzí vůči tomu, jak se psalo o his-

torii. Michel Foucault o historickém diskurzu hovořil jako o jalové doxologii nebo garantu Pořádku.

V předmluvě k českému vydání Jonathan Bolton uvádí, že si předsevzal napsat knihu o disentu z jiné „perspektivy“⁵, kde by zejména americký čtenář našel „nová řešení starých otázek“⁶, „různorodost hlasů a zkušeností“⁷, disidenty s jinou „zkušeností“⁸ a kde by rozpoznal, že se vypráví příběh disentu „zevnitř, jeho vlastními slovy“⁹. Autor říká, že chtěl „nabídnout alternativu k existujícím výkladům“¹⁰.

1 FRIEDAN, Betty: *Feminine Mystique*. Pragma, Praha 2002, s. 8.

2 VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010.

3 BOLLMANN, Stefan: *Ženy a knihy. Vášeň a následky*. Host, Brno 2015.

4 BOLTON, Jonathan: *Světly disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*. Academia, Praha 2015.

5 Tamtéž, s. 10.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž, s. 11.

8 Tamtéž, s. 12.

9 Tamtéž, s. 14.

10 Tamtéž, s. 12.

Přestože si bohemista předsevzal, že jeho kniha přinese „polyfonii disidentských hlasů“, tedy alternativní disidentskou zkušenost, zmiňovaná čtvrtá kapitola nazvaná *Legendy undergroundu* je rozbořením chronicky známých textů a popisů událostí.

Pokud by čtenář například očekával, že Jonathan Bolton se vydá podobnou cestou, kterou naznačil například historik Jan Cholínský, když se vymezil vůči zploštělému „mytickému příběhu undergroundu“, ve kterém vystupuje jen skupina The Plastic People of the Universe, a zaměří se na „boom“ nonkonformní široké scény hudebního undergroundu 80. let¹¹ a jeho literární hudební texty, bude zklamán.

Přestože název knihy obsahuje plurál (*Světy disentu*), pokud tyto světy Bolton omezil pouze na normalizační období, vytěsnil tím důležitou první vlnu disentu, která se zrodila ve stalinské a poststalinské éře v Československu a jež podle francouzské historičky Françoise Mayerové vytváří v disentu základní diskurz minulosti.¹²

Hnutí jako mytický subjekt

Kapitola *Legendy undergroundu* je ukázkou strnulé historie, ve které chybí nejen zkoumání alternativních literárních textů, ale i různorodost hlasů a zkušeností. Přestože původně autor deklaroval záměr zkoumat minulost alternativním způsobem, aby se ke slovu dostali disidenti s jinou zkušeností, v konečném výsledku odkazuje k chronicky známým textům, které kanonizuje. V kapitole interpretuje především knihu *Invalidní sourozenci*

od Egona Bondyho (1974), Jirousovu *Zprávu o třetím hudebním obrození* (1975) a texty Václava Havla zachycující proces s undergroundovými aktivisty v roce 1976.

Tohoto „nepřipustného zjednodušení“¹³ si povšiml i recenzent Petr Zídek, který autorovi vytýká, že okruh těch, jimž dává hlas, je „poměrně úzký“.

Závěr kapitoly ukončuje navíc částí, která nejen svým názvem *Třetí mluvčí*, ale zejména obsahem patří do následující kapitoly nazvané *Chartou se všechno změnilo*. I tato část z hlediska literární doxografie odkazuje opět k chronicky známým textům popisujícím vznik Charty 77 v prosinci 1976 a osudy předních signatářů v prvních lednových dnech roku 1977.

Celou kapitolu postavil na pojmu „legenda“. Bolton explicitně navazuje na literárního historika Martina Putnu a tvrdí, že *klíčovým rysem undergroundové kultury byla tendence k vytváření legend a mýtů o sobě samém*.¹⁴ Podle něho například Bondyho román *Invalidní sourozenci vytvořil mýtus undergroundu*¹⁵ a jeho *vytváření vlastní legendy povzbudilo underground, aby postupoval stejně*.¹⁶

Koncept „sebemytizace“ undergroundu, který líčí subkulturní hnutí v hypostazované fiktivní koherenci a homogenosti, je v naprostém rozporu s předsevzetím prezentovat hnutí v různorodosti.

Underground je tak vykreslen jako sociální supersubjekt, který jedná, přemýšlí a tvoří. Je spíše identickou bytostí, a nikoliv hnutím s příliš vyhraněnými osobnostmi, různorodými uměleckými, politickými a náboženskými názory a postoji. I Státní bezpečnost byla občas zaskočena jeho

postmoderním „eklekticismem“. Když například tajně pronikla do bytu košického aktivisty Marcela Strýka, zarazila ji duchovní různorodost zájmů sledované osoby. Vůdčí osobnost košické komunity se inspirovala zenem, taoismem, jógou, katolickou naukou atd.¹⁷

V americké kultuře může být hagiografický styl kapitoly možná únosný, ale v české kultuře a zejména mezi mladými lidmi vzbuzuje takový styl podobnou nechuť, jakou vzbuzovaly před sto lety laciné náboženské brožurky popisující skutky, zázraky a mučednictví svatých.

Například první setkání Václava Havla a Martina Jirouse je popisováno následovně: *dvě nejcharismatictější osobnosti české kultury objevily jedna druhou*.¹⁸ Následně jako vojenský strateg stojící nad plány dobytého území Bolton tvrdí, že setkání vedlo k *překreslení mapy české kultury*.¹⁹

Bolton se ve svém psaní dějin pohybuje v kruhu. Místy se sice snaží přistupovat kriticky ke snaze vytvářet legendy, na druhé straně ho mýtoidní produkce očarovala, a proto tento žánr petrifikuje.

Historie ve jménu koherence

Jeho přístup je metodologicky vadný především v tom, že se historii undergroundu snaží kódovat logikou sourodosti, která v historii neexistuje: je to *způsob nivelizace vyprávění na té nejnižší úrovni, vykonané ve jménu koherence!*²⁰

Absurdnost koncepce „undergroundu jako legendy“ se obnaží ve chvíli, kdy konstruuje zcela ahistorickou představu, že této legendě podlehl

11 CHOLÍNSKÝ, Jan: Stojíme u zdi. *Paměť a dějiny*, 2015, roč. 9. č. 1, s. 78–91.

12 MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Argo, Praha 2009.

13 ZÍDEK, Petr: Disent jako kulturní fenomén. *Lidové noviny*, 23. 5. 2015, s. 22.

14 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 177.

15 Tamtéž, s. 171.

16 Tamtéž.

17 VODRÁŽKA, Mirek: Příběh radzajógového kněze košické komuny. *Paměť a dějiny*, 2015, roč. 9. č. 3, s. 85.

18 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 183.

19 Tamtéž.

20 VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*, s. 29.

i samotná komunistická policie: *legenda našly mimo underground řadu velice významných čtenářů. Jedním byla policie, která si – právě jako sám Jirous – chtěla vymezit undergroundovou kulturu a identifikovat její hlavní protagonisty. Policie, a vlastně celý státní aparát, nebyla jen důležitým konzumentem undergroundových legend, ale pomáhala je také tvořit, protože o undergroundu šířila pomluvy.*²¹

Neudržitelnost koncepce undergroundu jako legendy, které podlelehla i komunistická policie, souvisí především s tím, jakým svévolným způsobem se v ní nakládá s pojmem legenda.

Pokud je legenda obecně definována jako to, čemu má být kanonicky rozuměno prostřednictvím vyprávění o životě a skutcích významných lidí, pak policie nemohla a nebyla „konzumentem“, ale naopak úspěšným potlačovatelem, a to nejen vyprávění.

Skutečnost, že se StB podařilo v rámci tajné akce „Asanace“ vyhnat do exilu desítky výrazných aktivistů undergroundu, zejména za pomoci různých profylaktických a rozkladných opatření, že se jí podařilo dosáhnout toho, aby koncem 80. let přestala existovat pražská skupina The Plastic People of the Universe stejně jako košická skupina Nace a další umělecká seskupení druhé kultury, a že se nakonec v plastikovském složení objevila „perestrojková“ skupina Půlnoc, ukazuje, k jakému historickému znásilňování se Bolton musel uchýlit, aby mohl čtenáři sugerovat svou nečasovou a statickou fikci v podobě legendy.

Popis skutečné dynamiky historických událostí a životních příběhů v kapitole absentuje. Není v ní ani slovo nejen o akci „Asanace“, exilu předních undergroundových umělců, ale zejména ani o vnitřních sporech a zániku skupiny The Plastic People

of the Universe na jaře 1988 a zrodu skupiny Půlnoc, vynuceném připoutání hudebníka Milana Hlavsy k záměrům tajné policie nebo o dlouhodobé spolupráci s StB, ke které se rozhodl Egon Bondy.

Psát o „legendách“ a ignorovat skutečnosti, které je zpochybňují, je sice znakem hagiografického diskurzu, ale tento diskurz si nemůže činit nárok na literárněvědní nebo historiografickou serióznost.

Problémem celé kapitoly *Legenda undergroundu* je, že svět legendy se stává médiem, které postupně ovládá vše: underground, různé osobnosti, texty, dokonce i státní aparát včetně StB a tehdejší masmédiá, jako byly *Rudé právo* nebo Československá televize, která svým pomlouvacím pořadem *Atentát na kulturu* údajně „vytváří“ legendy a mýty pro posluchače.

Boltona fascinuje nečasový aspekt legend a mýtů tak silně, až přestává rozumět, že ve své době útoky proti undergroundu nebo Chartě 77 jako „rozvratníkům a samozvancům“ nebyly a ani nemohly být vnímány jako nějaké historky či fabulované útvary o nadčasové stránce historických událostí a sociálních reáliích, protože *in stricto sensu* se jednalo o propagandistickou činnost, jejímž cílem bylo ovlivňovat formování názorů a rozhodování lidí za pomoci strachu, novořeči, indoktrinace a vymývání mozků.

Bolton tímto způsobem zpřítomňuje problém zahlazování propastné nesoouměřitelnosti, která ukazuje, jak čas historika může být vzdálen chápání času historie.

Recenzentka Eva Klíčová pro časopis *Respekt* o Boltonově knize napsala, že ustrnul v glorifikaci, o čemž svědčí frekvence slov „kult“ a „legendární“, a *podvyživenost vykazuje i pokus o zachycení života v disen-*

*tu: cudně se tu zamlčují třeba případy spolupracovníků StB z řad disentu i undergroundu.*²²

Ačkoliv Boltonův přístup je doxografický, kdy používá známé texty, nezajímá se na druhé straně o odlišný druh textů, jako jsou například vyšetřovací spisy nebo dokumenty tajné komunistické policie. Proto může konstruovat zcela absurdní představu, že „celý státní aparát“²³ byl nejen důležitým konzumentem disidentských legend, ale pomáhal je také tvořit.

Jak však Státní bezpečnost ve svých textech definovala underground a jeho aktivisty? Dějala to skutečně legendárním způsobem?

Antisověťismus, antikomunismus, antikonzumerství

Ve vyšetřovacím a trestním spisu Státní bezpečnosti vedeném proti vydavatelům undergroundového časopisu *Vokno* v roce 1981 se zachovaly dvě podrobné charakteristiky undergroundového hnutí a hippies, které se navzájem prolínaly a splývaly.²⁴ Pro komunistický režim bylo hnutí „hippies“ a underground víceméně jedno a totéž.

Undergroundové hnutí bylo charakterizováno jako kultura, která ve své tvorbě vyjadřuje různým způsobem a na různých stupních nesouhlas a odpor k socialistickému státnímu zřízení, oživuje idealistické pojetí vývoje světa a společnosti, propaguje individualismus a anarchistické tendence. *Celkově lze materiály vydávané hnutím underground charakterizovat jako společensky nevhodné, nepřipustné a politicky reakční tiskoviny, sledující záměrné narušování politického a společenského života socialistické společnosti. Cílem jejich vydávání a rozšiřování je snaha organizovaně vytvářet podmínky k rozbití našeho*

21 BOLTON, Jonathan: *Světý disentu*, s. 179.

22 KLÍČOVÁ, Eva: Disent v osamění – jak vidí harvardský profesor Jonathan Bolton český dissent. *Respekt*, 7. 9. 2015, s. 54.

23 BOLTON, Jonathan: *Světý disentu*, s. 179.

24 ABS, přírůstek 2410–2419/94, balík 6, příloha, vyšetřovací spis VV 18 20/81.

politického a společenského systému, k pronikání a rozšiřování nepřátelské ideologie a rozvracet socialistickou morálku našich občanů.²⁵

Podrobnější charakteristiku lze ve stejném spise najít u definice hnutí československých hippies: ideovým základem jsou nevědecké, reakční a antikomunistické teorie „spotřební společnosti“ a antisovětlismus. Mladí lidé vyjadřují nechuť k práci, neochotně se podřizují společenským normám, podle vzoru hippies v USA zakládají komuny, kde vládne vzájemná pozornost, ohleduplnost a láska, odmítají společenský pokrok, žijí v nuzných podmínkách a vyznávají beatnickou formu života, i když mají prostředky k zajištění spokojeného života jako každý občan socialistické společnosti. A to nejdůležitější: neuznávají jednotnou mládežnickou organizaci SSM ani vedoucí úlohu KSČ.²⁶

Obě charakteristiky nepatří k nějakým lidovým pověstem, k legendě nebo jen „pomlouvám“, jak tvrdí Bolton, ale k poměrně hodnověrnému popisu alternativního stylu a alternativního způsobu myšlení mladých lidí v undergroundu.

Ostatně i západní sociologická literatura na konci 60. let například považovala beatovou či rockovou hudbu, z níž underground vycházel, za společenskou formu protestu, která sice nemá vyhraněné cíle, v jejímž rámci ale mladí lidé odmítají hru na konvence, zejména v oblasti sexuality a v respektování společenských autorit, a využívají se v ritualizovaném chaosu.

Příhlášky do undergroundu

Boltonově knize nepřidal ani překlad Petrušky Šustrové, jejíž překladové práce byly v minulosti opakovaně kritizovány.²⁷ Například věta: *Without its legends, the underground would be little more than a sect; with them, it is a sect that, potentially, everyone can join*²⁸ byla přeložena: *Bez svých legend by underground byl jen o málo víc než sekta, kdežto s nimi je sektou, do níž může každý případně vstoupit.*

Překladatelka nedokáže sémanticky rozlišit, že „vstoupit“ se mohlo například do tehdejší Komunistické strany Československa, ale nikoliv do undergroundu. Pokud byl underground duchovním a životním postojem, pak do „postoje“ se nedá vstoupit, protože jeho podstatou je zvláštní existenciální naladění jedince. Zároveň je zcela mylné předpokládat, jak tvrdí Bolton, že tento postoj byl možný pro „každého“.

Mnozí kritici, zejména umělci, kteří za normalizace považovali underground za uzavřené ghetto, exkluzivní a sektářskou záležitost, vycházeli z jiné strategie. Kladli například důraz na možnost veřejného působení, s čímž se ale zákonitě pojila hra na kompromisy s režimem. Těmto kritikům, kteří nepřímou obhajovali kompromisní postoje a strategie, jsme s Františkem Stárkem Čuňasem ironicky odpovídali, ať si nejdříve podají přihlášku do undergroundu. Boltonův jazyk a překlad Petrušky Šustrové tuto absurditu nechtě legitimizuje.

Že se Bolton seznámil s historií undergroundu zběžně, dokládají

i chyby v reáliích, které se objevují při jeho různých konstrukcích a hypotézách. Například Miroslav Skalák Skalický „nebyl hudebník“²⁹, přestože měl od roku 1973 vlastní skupinu The Hever & Vaseline Band, kde působil jako zpěvák a textař.

Ve svém propojování literárního pohledu s historickým dochází Bolton často k zavádějícím tvrzením. Například aniž by cokoli vysvětlil, prohlašuje, že underground byl „často protiintelektuální“.

Rozmach bytových seminářů na přelomu 70. a 80. let zejména v Praze, ale i v dalších městech byl neodmyslitelně spojen právě s lidmi z undergroundu, jednalo se kupříkladu o semináře nebo přednášky u Němcových, Havlových, Hejdánka, Balabána, Vodrážkových atd. Tuto zapojenost do intelektuálnějšího světa starší generace reflektuje i text Václava Bendy *Paralelní polis*, v němž říká, že underground tvoří *nejrozvinutější a nejdynamičtější paralelní strukturu*.³⁰ Obdobně intelektuální pohyby lidí z undergroundu pečlivě popisuje Barbara Deyová v knize *Sametová filozofie*.³¹

Intelektualizovalo se stále víc i samotné *Vokno*, nejvýznamnější časopis této subkultury, zejména když v druhé polovině 80. let redakci obohatil Lubomír Drožd, působící pod přezdívkami Čaroděj OZ, Blumfeld S.M., Homeless & Hungry, který byl překladatelem a autorem mnoha příspěvků a jenž předtím vydával vlastní samizdatové časopisy jako *Opium pro Lid*, *Jen pro Blázny*, *Sado-Maso*. Například překladové texty

25 Tamtéž, s. 2.

26 Tamtéž, s. 3–7.

27 CEJKA, Marek: Teď se rodí příští svět. *Mladá fronta DNES*, 17. 2. 2007, s. 8. Česká překladatelka, respektive odpovědná redaktorka, zkomolila jméno politologa Farhada Khosrokhavara na Khosravar, z města Eindhoven se stal Einthoven a narazíme i na řadu překlepů. ZAHRADNÍČEK, Tomáš: Poválečné osudy Polska. *Lidové noviny*, 3. 2. 2001, s. 20. *Tím větší je škoda, že ani tak renomované nakladatelství, jako je Academia, nevěnuje přiměřenou péči revizi a redakci překladu takového díla.*

28 BOLTON, Jonathan: *Worlds of Dissent*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 2012, s. 132.

29 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 181.

30 BENDA, Václav: *Paralelní polis* (1978). In: PREČAN, Vilém (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*. Čs. středisko nezávislé literatury – Ústav pro soudobé dějiny ČSAV – Archa, Scheinfeld – Praha – Bratislava 1990, s. 46.

31 DEYOVÁ, Barbara: *Sametová filozofie*. Doplněk, Brno 1999.

přinášející rozhovor J. M. Benoista s C. L. Straussem nebo Herberta Marcuse, Abbie Hofmana, Timothy Learyho atd. mohou sotva vykazovat znak „protiintelektuálnosti“.

Sofistická cvičení

Bolton úmyslně začíná kapitolu *Legendy undergroundu* vágním popisem, tedy aniž by odkazoval ke konkrétnímu textu, a tvrdí, že *v září 1976 se proces proti nonkonformní psychedelické rockové kapele The Plastic People of the Universe stal katalyzátorem k sepsání Charty 77*.³² Následně však začne zkoumat, kdo ze čtyř obžalovaných je vlastně hudebníkem skupiny, a když najde pouze saxofonistu Vratislava Brabence, použije oblíbené sofisma, které se v logice nazývá *proton pseudos* (počáteční lež), a dojde za pomoci tohoto triku k tvrzení, že „proces s Plastic People“ nebyl procesem s Plastic People.³³

Například Václav Havel ve známé esejí *Proces*³⁴ hovořil pouze o „procesu s českým undergroundem“. Bolton tím, že odmítá historické přístupy a ignoruje i dynamiku událostí, nechápe běh událostí, ke kterému došlo mezi obžalobou Okresní prokuratury Praha-západ ze dne 9. července 1976 vznesenou proti čtrnácti obviněným, z nichž polovina byla členy skupiny (Milan Hlavsa, Josef Janíček, Vratislav Brabenec, Jiří Kabeš, Pavel Zeman, Jaroslav Vožniak) včetně Martina Jirouse, kteří v jejím rámci vystupovali na různých akcích, a mezi hlavním líčením, k němuž došlo 23. září 1976, které však bylo politicky zredukované, jak dokládá *Hnědá kniha* dle zveřejněného dokumentu připisem ministra vnitra: *proces dělat 3.-4.*³⁵

Jiná sofistická figura, kterou používá, se týká chybné časové následnosti (*post hoc ergo propter hoc*). Dvěma jevům, které zdánlivě následovaly po sobě, jako je například vznik literárního díla *Invalidní sourozenci* a utváření undergroundové historické identity, přisuzuje příčinnou souvislost, jako by první jev musel nutně determinovat druhý: *román propůjčil této alternativní komunitě identitu, vytvořil mýtus undergroundu*.³⁶

To, co by se zdálo jako pouhý omyl v oblasti usuzování, je ve skutečnosti falešný metodologický problém, neboť autor je při psaní historie fascinován hledáním počátků.

Některé události mohou mít počátek, jako například objev penicilinu, ale představa, že historie undergroundu měla jednoduchý a náhodný počátek jako plíseň na pracovním stole bakteriologa Alexandra Fleminga, je podobně chybná jako konstrukce o hlubších příčinách v dějinách a historickém poslání proletariátu.

Historie undergroundu nezačíná „propůjčenou“ identitou v roce 1974, tedy vznikem literárního díla *Invalidní sourozenci*, ani nekončí v roce 1988 se zánikem skupiny The Plastic People of the Universe. Pojem underground, který spoluvytvářel identitu hnutí, byl atraktivní v Čechách už koncem šedesátých let v hudebním kontextu.

Chiméra počátku předpokládá, jak napsal už Michel Foucault, že okamžik historie je homogenní totalitou a že historické dění je organizované jako nutná kontinuita, která produkuje a řetězí posloupnosti první příčiny.

Bolton je reprezentantem staré literární vědy, jež ignoruje, že *problém historické kauzality je přežitek*

*z epistemologického pravěku*³⁷ a že utváření undergroundové identity bylo postmoderně rozptýlené, takže ji mnohem více utvářeli spisovatelé jako Franz Kafka, Samuel Beckett, Allen Ginsberg, Jean-Marie Gustave Le Clézio, Lawrence Ferlinghetti ad.

Místy přechází autor do roviny otevřené fabulace, když například konstruuje, opět dle zásady *post hoc ergo propter hoc*, ničím nepodloženou představu, že *Bondyho vytváření vlastní legendy povzbudilo underground*.³⁸

Jestli něco mladé lidi z undergroundu skutečně dlouhodobě povzbudilo, pak to bylo spíše nové, provokativní album Franka Zappy nebo Patti Smith věnované Magorovi, inspirativní hudba The Residents ovlivňující skupinu DG 307, ilegálně dovezený kultovní film s Davidem Bowiem, zakoupení gramofonových desek na černé burze nebo videokazeta s tříapůlhodinovým záznamem z třídenního festivalu míru, hudby a lásky Woodstock.

Bolton v souvislosti s utvářením pojmu disentu tvrdí, že *undergroundová kultura zejména v počátečních etapách dávala nápadnou přednost mluvené kultuře před psanou*.³⁹

Ve skutečnosti základ subkulturního vzdoru a protestu vytvářely především zakázané texty, kterých bylo zejména po roce 1968 požehnaně. Tajná policie ve svých zprávách informovala vedení komunistické strany, jak mladí lidé přepisují a rozšiřují knihy zakázaných spisovatelů.

Těmito texty byly i zakázané časopisy jako například *Pop Music Express*, kde byly články o undergroundové hudbě. Populární byly i časopisy *Tvář, Sešity* nebo *Světová literatura* vycházející před srpnem 1968.

Zájem byl také o knihy vydané za první republiky, jako například *Bol-*

32 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 157.

33 Tamtéž, s. 158.

34 HAVEL, Václav: *O lidskou identitu*. Rozmluvy, Praha 1990, s. 151.

35 „*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2012, předsádka.

36 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 171.

37 VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*, s. 129.

38 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 171.

39 Tamtéž, s. 170.

ševické peklo v Petrohradě za komuny a rudá hrůzovláda od francouzského novináře Roberta Vauchera. Tyto publikace měly soudě podle diskusí větší emocionální náboj „nesouhlasu“ než *Invalidní sourozenci*, protože reálným způsobem popisovaly komunistický systém. Nemluvě o *Souostroví Gulag* od Alexandra Solženicyna.

O existenci kontrakultury a jménech jako Theodor Rozsak nebo Charles A. Reich a o jejich teoriích se pak podnikavější zájemci undergroundového hnutí, jako například zmiňovaný Čaroděj OZ nebo jako spoluvydavatel podzemního časopisu *Vokno* František Stárek Čuňas, dozvídali z dovezených anglických publikací nebo i prostřednictvím překladových sociologických sborníků z ruštiny.⁴⁰

Boltonovo tvrzení, že undergroundová kultura dávala přednost mluvené kultuře před psanou, není jen dalším důkazem, že se seznámil s historií undergroundu velice povrchně, neboť i Martin Jirous už od konce 50. let opisoval nejrůznější neoficiální texty, jako například *Nepřímý manifest jiného umění*, který napsal francouzský teoretik inchoodem Michel Tapié, jenž ho mimochodem inspiroval k pojmu „druhá kultura“. Přepisoval také surrealistický text *Nadja* od André Bretona, texty o existencialismu atd.

Tvrzení o preferenci mluvené kultury před psanou je především dokladem epistemologické povrchnosti a neznalosti literárních teorií Jurije M. Lotmana nebo teoretika médií Viléma Flussera, kteří zdůvodnili důležitost rozdílu mezi psanou a nepsanou kulturou – obrazem a textem, fantazií a pojmovým myšlením, magií

a politikou. *Manifest aktuálního umění* Milana Knížáka nebo manifest druhé kultury Ivana Jirouse jsou dokladem skripturální kultury jako specifického politického vědomí.

Existenciální a hrobnický pojem minulosti

Navíc těžko považovat Egonu Bondyho, Magora a další za „legendy“ v undergroundu, protože ve své době byli reálnými osobami se svými lidskými problémy a byli součástí autentického městského kmene podivínů a „magorů“. Navíc prostředím undergroundu, stejně jako Charty 77, přirozeně generovalo konflikty a napětí, takže i kritické názory na různé osobnosti podřývaly a destabilizovaly možný diskurz jejich legendarizace.

Například Bondyho výhrady vůči Václavu Havlovi v prostředí undergroundu (které po listopadu 1989 vyhrězly v otevřenou ideologickou zášť) vytvářely zvláštní efekty zpětné vazby, které se dají dekodovat nejen prostřednictvím jeho marxistického ideologického pohledu na svět nebo dnes již známé dlouhodobé spolupráce s StB, ale ve své době vytvářely paradoxně ochrannou auru kontroverznosti, jež zabraňovala jeho jednoduché legendarizaci.

Autor ignoruje i skutečnost, že přestože se underground vyznačoval rozměrem nejpodivnějších identit a existencí, Bondyho postava překračovala jednoduchou „queer identitu undergroundu“. Svou roli sehrály nejen jeho maoistické názory, ale i podivná výpověď proti Magorovi, v níž mu vytýkal například nedostatečnou marxistickou uvědomělost.

Věra Jirousová, která v roce 1976 sledovala soud proti undergroundovým aktivistům zblízka, se v prostředí undergroundu netajila svým kritickým názorem na Bondyho⁴¹, zejména za jeho výpověď z 30. března 1976, kdy do protokolu uvedl, že Jirous ho provokoval politickými řečmi, neboť si *dělal legraci z marxismu*.⁴²

V totalitním systému bylo znevažování marxismu v souvislosti s trestním stíháním vždy přitěžující okolností.

V undergroundu byl také známý postoj Jiřího Němce vůči Egonu Bondymu, a to zejména v souvislosti s jeho podpisem Charty 77, který získal Petr Uhl, jenž na schůzce u Václava Havla však Jiří Němec roztrhal s vysvětlením, že Bondyho nepovažuje za *svěprávného*. Uhl proto vyrobil duplikát s poznámkou, že jde o deponovaný podpis. Kopie se – obdobně jako všechny první zveřejněné i deponované podpisy – následně dostala do rukou Státní bezpečnosti. Při výslechu 21. ledna 1977 Egon Bondy tvrdil, že mu Petr Uhl sice text ukázal, ale že to bylo až po 12. lednu 1977. K „náhradnímu“ podpisu se odmítl hlásit: „Mohu uvést k dotazu vyšetřovatele, že opravdu mě UHL nežádal o to, abych projev il písemný či jiný souhlas s prohlášením, a také dokonce mi nic o organizaci sběru neřekl, podotýkám ale, že já jsem se jej na to neptal.“⁴³

Jak dokládá spis StB, který založila na Jiřího Němce již počátkem 60. let pod krycím názvem Novátor, měl tento známý fenomenolog a žák Jana Patočky navíc dlouhou dobu podezření, že Egon Bondy (vlastním jménem Zbyněk Fišer) spolupracuje s tajnou komunistickou policií.

40 *Návaznost generací. Sborník sociologických statí k problémům směny generací*. Mladá fronta, Praha 1974. Sborník se zabývá povahou vztahu generací a jejich činností ve společenském vývoji, místem a úlohou mládeže ve společnosti. Kritizuje antikomunistické a revizionistické teorie konfliktu generací, absolutizující rozdíly a rozpory, analyzuje rozvoj radikalismu mládeže šedesátých let v kapitalistických zemích, zvláštnosti návaznosti generací v třídně antagonistických formacích a za socialismu.

41 VODRÁŽKA, Mirek: Filosofický sendvič. A2, 2015, č. 10. Viz <http://www.advojka.cz/archiv/2015/10/filosoficky-sendvic> (citováno k 15. 3. 2016).

42 „Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem, s. 377.

43 Vše o Charty 77. *Lidovky.cz*, 8. 1. 2007. Viz http://www.lidovky.cz/vse-o-charte-77-00y-zpravy-domov.aspx?c=Ao70108_153710_ln_domov_vvr (citováno k 15. 3. 2016).

V dochovaném svazku se paradoxně nacházejí jednotlivé agenturní zprávy od Zbyňka Fišera na Jiřího Němce pod krycím názvem Klíma. Jiří Němec, aniž explicitně v undergroundu šířil svoje osobní podezření, spoluvytvářel skutečný, živý a podivně se proměňující obraz Egona Bondyho, který v žádném případě nebyl nehybnou legendou v čase. Jiří Němec nebyl jediný, kdo v rámci Charty 77 vyjadřoval nedůvěru k této osobnosti.

Ostatně příběhu bez legend odpovídalo i moje první náhodné setkání s Bondyem v hostinci U Dvou slunců někdy v období mezi smrtí básníka Milana Kocha a sebevraždou jeho ženy Mirky (1974–1975). Seděl jsem u stolu naproti výčepu se skupinou mladých lidí ze Slovenska, kterým si postarší muž plačtivým hlasem stěžoval na normalizaci a jak je akademicky zneuznaný. V duchu jsem si říkal, co je to za zoufalého naříkajícího muže...⁴⁴

Hnutí se může lehce stát „legendou“ ve chvíli, když živé, autentické a historické společenství je mrtvé nebo když si producenti legend chtějí prostřednictvím tohoto žánru zkrátit cestu vlastního poznání. Je to ale spíš pojetí historie 19. století, jak ji definoval francouzský historik Jules Thiénot. Podle něho se dějiny nějaké doby zrodí až ve chvíli, kdy je mrtvá. Historik se tak stává hrobníkem, který provádí *historická pitevní cvičení*⁴⁵ a ryje, hrabe a kombinuje to, co zaniklo.

I policejní archivy dokladují podivnou nelegendární identitu mnoha lidí z undergroundu.⁴⁶ Ve vyšetřovacím dokumentu nazvaném příznačně Informace ke srazu „Vlasatců“⁴⁷, který se uskutečnil 21. února 1976

v restauraci v obci Bojanovice, náčelník odboru vyšetřování VB pplk. JUDr. Vítek popisuje jedenáct osob (I. Jirous, Z. Fišer, M. Hlavsa, S. Karásek, P. Zajíček a další), u nichž prokurátor doporučuje vyšetřit je znalci na zkoumání duševního stavu, neboť všichni zadrženi nejen že byli osvobozeni z vojenské služby ze zdravotních důvodů či vymazání z vojenské evidence, ale jak se ve zprávě neustále opakuje, léčí se na psychiatrické klinice.

Při popisu undergroundového hnutí Boltonovi především uniká existenciální pojem času minulosti. Proto například tvrdí, že po Bondyho *Invalidních sourozencích* se bojovný text Ivana Jirouse, manifest nazvaný *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*⁴⁸, stal legendou.

Existenciální pojem času (minulosti) klade důraz na konkrétní bytí člověka, situaci a prožitek v čase. Bytí (Dasein) nemůže být spojené s vědomím legendy, protože legenda je naopak nečasovým aspektem pobytu. Filozoficky řečeno, autor mísí ontologické hrušky s jablky.

I když historik Paul Veyne říká, že *historie je vyčtený, nikoliv existenciální pojem*, jedna dlouhá filozofická tradice, jejíž součástí je u nás i Jan Patočka, naopak zdůrazňuje, že osobní čas individua je už svou podstatou historický, neboť je spjatý s jednáním, svobodou a odpovědností. Člověk jedná a tím opouští bezpečnou půdu a vydává se jinam, aniž přesně ví kam – jedná z budoucností.⁴⁹

Ostatně Jean Améry, neúnavný badatel zkoumající základní podmínky toho, co znamená být obětí, a obhájce resentimentů, jenž podle vlastních

slov patří do zavrženíhodné menšiny lidí přeživších holocaust, kteří se z důvodu reflektované skutečnosti rozhodli neodpustit, napsal: *Netrýzní mě bytí nebo nicota nebo bůh nebo jeho nepřítomnost – jen společnost: neboť ona, jen ona způsobila narušení mé existenciální rovnováhy...*⁵⁰

Pokud se skupina mániček rozhodla například rekonstruovat undergroundový barák a přijel tam Magor, který se většinou choval jako magor, pak ho nikdo nevnímal jako „legendu“, ale jen jako autentického a nevyzpytatelného Magora.

Podobný rozměr měla i *Zpráva*. Pokud byla aktuální, nemohla se stát „legendou“, protože byla spojena s řadou existenciálních dimenzí života, jako je stav naděje, úzkosti, strachu, extatičnosti, transcence atd.

To samé platí i o Chartě 77. I zde je nutno důsledně uplatňovat existenciální pojem času (minulosti), a nikoliv nečasový aspekt v podobě legendy. Ani pro tehdejší majoritu nebyla „legendou“, protože se Charty 77 existenciálně obávala!

Jakou koncepci času mají vědci?

Pro kritické chápání dějin má Boltónova hagiografie undergroundu se skutečností společného asi tolik jako životopisy svatých se skutečnými příběhy křesťanských mučedníků.

Největší metodologický lapsus spočívá v tom, jakým způsobem harvardský bohemista pojímá při „psaní dějin“ čas historického příběhu. Na jeho temporalizaci dějin se dá vztáhnout i nesouhlas historika Fernarda Braudela – když otevřel problematiku historického času, kritizoval právě ty

44 VODRÁŽKA, Mirek: *Filosofický sendvič*.

45 NIETZSCHE, Friedrich: *Nečasové úvahy*. Oikoymenh, Praha 2005, s. 117.

46 VODRÁŽKA, Mirek: Antisystémová queer politika undergroundu a prosystémová politika Charty 77. *Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 129.

47 ABS, f. KS SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje, S VB Praha, odbor vyšetřování VB, číslo přírůstku 1264-1266/83, balík č. 7, Informace ke srazu „Vlasatců“, Bojanovice 21. 2. 1976.

48 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 172.

49 SOKOL, Jan: *Rytmus a čas*. Oikoymenh, Praha 1996, s. 264.

50 AMÉRY, Jean: *Bez viny a bez trestu. Pokus o zvládnutí nevládnutelného*. Mladá fronta, Praha 1999, s. 128.

historiky, kteří mají tendenci představovat si situace nehybné v čase.

Hagiograficky znehyněný Egon Bondy, Magor, underground nebo Charta 77 mají s realitou pramálo společného.

Nečasovost způsobu psaní dějin dokladuje i jiná Boltonova teze, podle níž Magorova Zpráva *naráží na to, že umění se má podávat tak, aby mu lidé rozuměli – podobně jako husitům šlo mimo jiné o to, aby kněz kázal česky a lidé se mohli modlit v jazyce, kterému rozumějí.*⁵¹ Představa, že by například hudba skupiny DG 307 byla ve své době komunikačním společenským jazykem, jako byla čeština v Husově době, které rozuměl i prostý lid, popírá samotný avantgardní jazyk umění v jeho časovosti, pro většinu společnosti včetně establishmentu byl nesrozumitelný, neosvojitelný, ezoterický a především subverzivní.

Někteří badatelé nakládají s minulostí (zejména totalitní) svévolně, jako by tento čas byl lehkomyšlnou bytostí nezakotvenou ve svých vztazích, byt chaotických. Minulost však není služkou, kdykoliv svolnou být po vůli naší přítomnosti, ale je to autonomistka, která si zaslouhuje respekt.

Bolton nakládá s textem *Zprávy* svévolně. Například undergroundovému hnutí přičítá formativní rozpor: *chce zničit establishment a zároveň ho ignorovat,*⁵² sám přitom ignoruje fakt, že se v textu *Zprávy* výslovně říká, že *cílem není destrukce establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče.*⁵³

Při kritice Havlovy interpretace undergroundu uniká autorovi jiná důležitá věc. Havel nesdílel myšlenku autonomie undergroundu a pojetí „druhé kultury“. V roce 1984 ve své úvaze nazvané *Šest poznámek o kultuře*⁵⁴ napsal, že *rozhodujícím polem zůstává pořád kultura první*, aniž vysvětlil, čím nebo v čem by měla být například normalizační popkultura pro underground rozhodující.

Toto jsou jen některé kritické poznámky k nečasovému hagiografickému stylu psaní dějin podle Jonathana Boltona.

Pozitivní stránkou kapitoly *Legendy undergroundu*, byť nepřilíš argumentačně propracovanou, je snaha zpochybnit jeden rozpor: často zdůrazňovanou nepolitičnost undergroundu, o které hovořil nebo psal Václav Havel, Milan Hlavsa a další. Některé rozpory v undergroundu,

stejně jako v Chartě 77, měly společný jmenovatel: byly politicko-existenciálního rázu.

Představa, že dodržování lidských práv v bezprávním státě je činnost pouze mravní, a nikoliv politická, byla také předmětem pochybností po celou dobu existence Charty 77 a padla až s pádem komunistického systému.

To, že dodnes tu a tam zůstává, a to v samotném přeživším undergroundu, názor o jeho nepolitičnosti, je dáno spíše neschopností určité kritické sebereflexe. S ironickou nadsázkou lze říci: je nutno konečně si přiznat, že antisovětskum, nechuť k socialistickému kultu práce, nepodřizování se společenským normám, neuznání jednotné mládežnické organizace SSM ani vedoucí úlohy KSČ atd. skutečně nejsou znaky nepolitičnosti undergroundu.

Tím ale není řečeno, že by tajná komunistická policie měla ve svém popisu kontrakturního hnutí pravdu. StB se o underground ve své podstatě nezajímala. Byla pouze genuinní složkou totalitního systému, soustavně zkoumající vlastní entropické znaky, které budou doprovázet jeho a její pád.

Mirek Vodrážka

Kindergeschichte jako sociální věda

Jakub Rákosník reagoval ve čtrnáctideníku *A2* z 16. 12. 2015 na mou knihu *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*, což by šlo jediné uvítat – téma, o kterém kniha pojednává, je závažné a dodnes neblaze ovlivňuje zdejší veřejný diskurz včetně politiky. Problém je v tom, jak Rákosník ke „kritice“ přistoupil: předstírá, že knihu hodnotí z hlediska historio-

grafie, ve skutečnosti však jen obhajuje tradovanou – v tomto případě spíše módní – ideologická klíše, což je nešvar obecný, který křiví výklad nejen poválečných dějin. Proto na článek reaguji.

V 90. letech se pokoušela znevážit diskusi o třetí republice postkomunistická národovecká historiografie. Ta má dnes, zdá se, v mladších

historických na sociálních vědách FF UK svou pokračovatelku, která se jen přeekslovala k druhému tradičnímu nástroji ideologů a strážců správného chápání historie: k sociálním dějinám. Národovectví a socialismus jsou dvě platformy, ze kterých se různí autoři zleva doprava snažili a snaží relativizovat dějiny antiliberálních hnutí 20. století

51 BOLTON, Jonathan: *Světy disentu*, s. 172.

52 Tamtéž, s. 173.

53 JIROUS, Ivan M.: *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*, samizdatem 1975. Knižně JIROUS, Ivan M. (ed. Michael Špirit): *Magorův zápisník*. Torst, Praha 1997, s. 197.

54 HAVEL, Václav (ed. Vilém Prečan): *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Čs. středisko nezávislé literatury, Scheinfeld 1989, s. 143.